

Tiene a nádeje justície

V slovenských pomeroch je už ošúchanou frázou konštatovanie, že justícia je dlhodobo jednou z najmenej dôveryhodných v Európskej únii a treba s tým niečo robiť. Názorov prečo to tak je a čo by sa vlastne malo urobiť je mnoho, a sú spravidla diametrálne odlišné ak sa pýtate v justícii samotnej alebo mimo nej.

Niečo sa stalo

V 90-tych rokoch museli sudcovia zviest náročný zápas na zrovnoprávnenie súdnej moci s vládou a parlamentom. Podarilo sa. Trojdelenie verejnej moci je v ústave a sudcovia sú ústavní činitelia už viac ako 20 rokov so všetkými právomocami aj zodpovednosťou. Mali sme v rukách všetky tromfy stať sa etablovaným justičným systémom, ktorý sa vyrovná aj najvyspelejším štátom EÚ. Namiesto toho sme na samom konci hodnotenia Eurobarometra vo vnímaní súdnej nezávislosti verejnosťou. Na otázku prečo, treba najprv hľadať odpovede v minulosti. Čo sa v justícii stalo:

- Po vzniku samostatnej Slovenskej republiky v roku 1993 hlavný smer v postupne sa formujúcej justícii na princípoch demokracie určovala politická moc. Jej nastavenie na autokratické spôsoby vládnutia (najmä vlády Vladimíra Mečiara a Róberta Fica) sa naplno prejavilo aj v justícii. Napriek zakotveniu samostatnej súdnej moci v ústave sa formálne nezávislí sudcovia ocitli na dlhé roky v autokraticky ovládanom systéme,
- Vytvorenie súdnej rady v roku 2002 ako najvyššieho orgánu súdnej moci bolo nesporným úspechom našej justície. A hoci v doterajšej histórii v nej sudcovia mali vždy majoritu, v čase kedy na čele súdnej rady a súčasne aj najvyššieho súdu stál jeden muž, zlyhávala ako nezávislý orgán. Tento muž, ktorý funkcie v súdnictve prestriedal aj s funkciou ministra spravodlivosti, brilantne všetkým ukázal ako sa treba pohybovať v „mútnych politických vodách“ a získať silné politické krytie pre faktické ovládnutie justície. Boli tak roky, kedy voči hŕstke verejne sa ozývajúcich sudcov, nespokojných s týmto stavom, stála „nepriestrelná stena“ z jedného politického spektra, ovládajúca všetky kľúčové pozície v štáte aj v justícii. Vtedy sa sudcovia začali deliť na odmeňovaných, väčšinovú šedú mlčiacu masu a potieraných nepohodlných kritikov,
- Po zmene rozloženia vládnych politických síl sa postupne menilo aj vedenie justície. Stále viac silneli hlasy, aby sa súdnej moci nastavili mantinely zamedzujúce jej zneužívanie na osobné mocenské ciele a korupciu. Ich oprávnenosť sa potvrdila, keď začali prenikať na verejnosť dôkazy, že v justícii sa vytvorilo optimálne podhubie na jej prerastenie sieťami Hmly, Búrky, Plevelu, Judáša, a inými vážnymi podozreniami, ktoré majú fatálne následky na už aj tak alarmujúco vysokú nedôveru v slovenské súdy.

Niečo sa musí stať

Zhrnuté a podčiarknuté, pokiaľ by sudcovia dokázali vykonávať moc, ktorá im bola pre 20-timi rokmi zverená tak, že by v spoločnosti fungoval prirodzene rešpektovaný a dôveryhodný systém súdnej ochrany, nebol by dôvod na zásahy a okliešťovanie tejto moci. Jedným dychom však treba zdôrazniť aj to, že k zneužívaniu súdnej moci, vrátane prokuratúry a polície, v tak nebývalom rozsahu ako sa ukazuje na Slovensku, by nemohlo dôjsť bez politického krytia, resp. priamo na objednávku vládnucej politickej moci, ktorá na tom tiež profitovala.

Zo sudcovského stavu dnes zaznieva silná kritika prebiehajúcich alebo plánovaných zmien v súdnom systéme. Vnímajú ich ako snahy o oslabenie súdnej moci a postupný rozklad právneho štátu. Vo vzťahu k dobe tzv. harabinizácie súdництва medzi sudcami rezonuje otázka, dokedy sa budú deliť na tých, ktorí boli za Harabina a proti nemu; na tých, ktorí sa ozývali alebo boli ticho; na tých, ktorí podpísali v roku 2009 prehlásenie sudcov Päť viet proti potieraniu slobodného vyjadrovania názorov, a tých, ktorí ho nepodpísali. Takéto otázky sú nepochopením podstaty problému. Alebo (čo je horšie), jeho cieľným zahmlievaním. V justícii sa niečo stalo. Niečo, čo vážne narušilo základný pilier jej existencie – nezávislé a nestranné rozhodovanie súdov. Namiesto toho sa rozhodnutia súdov stali dobre výnosným predmetom obchodovania v sieti „našich sudcov“ a justícia prostriedkom na upevňovanie moci v štáte.

Snahy o radikálnu reformu zle fungujúceho systému v justícii museli prísť skôr alebo neskôr. A sudcovia nesú kolektívnu zodpovednosť za dôvody, ktoré mechanizmus snáh na presadenie takejto reformy spustili. **Reforma by však rozhodne nemala byť útokom na nezávislosť súdnej moci, ale cesta k jej opätovnému nastoleniu.** Na druhej strane pomyselných váh je totiž rozhodujúce, aby sa s vaničkou nevylialo aj dieťa, a príliš rýchlo tlačené, nesprávne nastavené a dostatočne kvalitne nepripravené zmeny ešte viac nezhoršili prístup ľudí k spravodlivosti. A tým aj spoločenskú vážnosť a dôveru k justícii.

Čo sa deje

Formálne sa tzv. doba harabinizácie v justícii skončila v roku 2014, kedy symbol tejto doby skončil na čele súdnej rady a najvyššieho súdu, a po strate politického krytia sa mu do vedenia justície už nepodarilo vrátiť. Vďaka dôležitej zmene zákona už tieto dve najvýznamnejšie justičné funkcie nemôže zastávať jedna osoba. Tým sa obmedzila výrazná koncentrácia moci v rukách jedného funkcionára, umožňujúca autokratické riadenie justície.

Súdna rada však naďalej zostala terčom verejnej kritiky pre jej kontroverzné rozhodnutia a preto, že neriešila to, čo riešiť mala. V roku 2020 došlo k výraznej personálnej obmene v zložení a vedení súdnej rady, a tieto zmeny sa zásadne prejavili aj v spôsobe jej fungovania. Aj navonok je zjavné, že medzi členmi súdnej rady pri rozhodovaní a hlasovaní už neexistujú separátne dohody podľa toho, kto za koho bol do súdnej rady nominovaný alebo ku ktorému názorovému prúdu patrí. Všetci rozhodujú autonómne, podľa vlastného názoru a presvedčenia. Činnosť súdnej rady je maximálne transparentná a verejne kontrolovateľná.

Zmenila sa činnosť hodnotiacich komisií sudcov, ktoré doposiaľ hodnotili sudcov s výsledkom, že takmer všetci sú „výborní“. Nanovo vytvorené hodnotiace komisie začali pracovať iným systémom, ktorý by mal podstatne zlepšiť objektivitu hodnotení sudcov.

Súdna rada prijala transparentné kritériá pre obsadenie členov výberových komisií na funkcie sudcov a ich kariérny postup, a každý uchádzač o členstvo v týchto komisiách musí prejsť verejným vypočutím. Efekt sa dostavil a nie všetci, ktorí prejavili záujem a boli navrhnutí, môžu byť za súdnu radu vo výberových komisiách.

Ďalším významným krokom k ozdraveniu justície je vytvorenie kontrolných komisií a sekcie vyhľadávania súdnej rady. Spoločne novým spôsobom hĺbkovo preverujú majetkové priznania sudcov a kandidátov na funkcie sudcov; aj predpoklady ich sudcovskej spôsobilosti a či nie sú u nich podozrenia z prepojenia na organizovaný zločin.

Súdna rada aktuálne pracuje na podrobných etických pravidlách pre sudcov a zaktivizovala sa v riešení etických dilem sudcov. Posun nastal aj vo vnímaní potreby zomknutia všetkých relevantných síl v justícii za účelom obnovenia dôvery v súdny systém a jeho efektívne fungovanie. Predseda súdnej rady otvoril v týchto dňoch pilotný projekt spolupráce a výmeny názorov pre zástupcov organizovaných aj formálne neorganizovaných sudcov.

Od augusta 2021 začína nová éra fungovania Najvyššieho správneho súdu, ktorý okrem významnej agendy správneho súdnictva bude vykonávať aj disciplinárnu právomoc nad sudcami, prokurátormi a notármi. Súdna rada splnila úplne novú, náročnú úlohu a vybrala vo verejnom výberovom konaní prvých sudcov tohto súdu z radov sudcov aj nesudcov. Budúcnosť ukáže, či boli vybraní „najlepší z najlepších“ a či výber nesudcov rovno do najvyššej súdnej inštalácie prinesie očakávaný efekt väčšej diverzity názorov a skúseností, a tým aj kvalitnejšie súdne rozhodnutia.

Zmanipulované výberové konania nových sudcov, na vyššie sudcovské funkcie a predsedov súdov boli v minulosti dôležitým nástrojom „krivenia“ a zneužívania súdnej moci. Zavedenie hromadných výberových konaní značne eliminovalo možnosti ich ovplyvňovania v prospech vopred vybraných uchádzačov. V súčasnosti sa vo výberových konaniach okrem veľmi náročnej odbornej časti kladie čoraz väčší dôraz na spoznanie celkovej osobnej integrity, profesionálnej odolnosti a zručností, a morálneho štandardu kandidátov. Pri udržaní nastoleného trendu sa súdnictvo môže značne ozdraviť príchodom nových, odborne aj morálne vyspelých osobností. Je však na škodu, že pri výbere sa preceňuje kritérium znalosti cudzieho jazyka na najvyššej odbornej úrovni, a do systému alebo ku kariérnemu postupu sa kvôli tomu nedostanú inak veľmi dobre pripravení a vhodní uchádzači.

Čo by sa malo diať inak

Vo vzťahu k prebiehajúcej reformnejmu procesu v justícii ma často napadlo príslovie, že „aj cesta do pekla môže byť vydláždená samými dobrými úmyslami“. Nespochybnujem opodstatnenie a nutnosť zreformovať slovenskú justíciu tak, aby napĺňala poslanie a úlohy, ktoré od nej spoločnosť právom požaduje. Nesmie sa však robiť reforma pre reformu. Aby sa za každú cenu stihla zrealizovať v aktuálnom funkčnom období vládneho zoskupenia, bez potrebnej odbornej diskusie, zváženia všetkých relevantných názorov a primeraného časového priestoru na legislatívny proces. Výsledkom nepripravených zmien je aplikačný chaos, neistota na súdoch, prietahy v konaniach a frustrácia verejnosti. Je zlé, keď sudcovia a súdna rada dostanú na pripomienkovanie zásadných návrhov zákonov tak krátky čas, že nemajú dostatočný priestor na ich riadne prejednanie a prípravu pripomienok; a keď sa to

opakovane deje v hlavných dovolenkových sezónach. Je zlé, keď sa napokon zákon prijme bez zohľadnenia pripomienok a dôvody prečo tomu tak je, nie sú jasne komunikované. Reforma by sa nemala robiť ako vybavovanie účtov so „zlými sudcami“, ktorí si nezaslúžia skutočnú pozornosť a zohľadnenie aj ich názorov. Justíciu treba vyčistiť od tých, ktorí nepatria do talára a nastaviť podmienky pre výkon súdnej moci tak, aby sa dodržali všetky štandardy demokratického modelu súdnictva a minulosť sa v justícii nemohla zopakovať. Bez potrebnej súčinnosti s väčšinou sudcovského stavu a ich presvedčenia, že zvolená cesta ide správnym smerom, bude dosiahnutie cieľa veľmi trnistou cestou. Je viac ako pravdepodobné, že narýchlo vynútené zmeny zaniknú spolu s vládnym zoskupením, ktoré je ich nositeľom.

V Bratislave 19. júla 2021

Katarína Javorčíková
autorka je emeritná sudkyňa a
členka súdnej rady